

Tradition as a Marker of National Identity of the Georgians living in Turkey

ტრადიცია, როგორც ეროვნული იდენტობის მარკერი თურქეთის ქართველებში

Tamila Lomtadze

PhD in History, Senior Researcher, Niko Berdzenishvili
Institute, Batumi Shota Rustaveli State University,

e-mail: tamila.lomtadze@bsu.edu.ge

Tel: +995 593 37 13 94

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6163-5876>

Abstract: The paper deals with the attitude of ethnic Georgians, who ended up in the Republic of Turkey due to the historical circumstances, to the ethno-cultural values of their native nation. The ontological and pragmatic strategies for preserving identity, developed by Georgians living in Turkey during a long stay in a foreign environment, are studied; Tradition is considered as a mechanism and determining the value of preserving national identity; The indicators that determine the mental attitude of different generations of Georgians living in Turkey to national identity are revealed as well.

Key words: Ethnoculture, tradition, national identity

თამილა ლომთაძე

ისტორიის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის
უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი,

ელ-ფოსტა: tamila.lomtadze@bsu.edu.ge

ტელ: +995 593 37 13 94

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6163-5876>

აბსტრაქტი: სტატია ეხება ისტორიული ვითარების გამო თურქეთის რესპუბლიკაში მოხვედრილი ეთნიკური ქართველების დამოკიდებულებას მშობლიური ხალხის ეთნოკულტურულ ფასეულობებთან. შესწავლილია თურქეთელი ქართველების მიერ უცხო გარემოში ხანგრძლივი ყოფნის დროს

შემუშავებული იდენტობის შენარჩუნების ონტოლოგიური და პრაგმატული სტრატეგიები; ტრადიცია განიხილება, როგორც ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნების მექანიზმი და განმსაზღვრელი ღირებულება; მიმოხილულია ის ინდიკატორები, რომლებიც განსაზღვრავს თურქეთში მცხოვრები ქართველების სხვადასხვა თაობის მენტალურ დამოკიდებულებას ეროვნული იდენტობისადმი.

საკვანძო სიტყვები: ეთნოკულტურა, ტრადიცია, ეროვნული იდენტობა

შესავალი: ყველა ერს აქვს ის ფასეულობები და ღირებულებები, როლებიც ეროვნული იდენტობის საფუძველს წარმოადგენს და არა მარტო ამთლიანებს ერს, არამედ უნარჩუნებს მას თვითმყოფადობას. ეროვნულ იდენტობას ქმნის ეთნონიმი, საერთო მითები წინაპრებზე, საერთო ისტორიული მეხსიერება, კულტურული თვითმყოფადობა, გარკვეულ ისტორიულ ტერიტორიასთან კავშირი და ამ მემკვიდრეობასა და ელემენტებთან ინდივიდის მიერ საკუთარი თავის იდენტიფიცირება (სმიტი, 2008).

ეთნიკურ იდენტობას სხვადასხვა მნიშვნელოვანი მარკერი აქვს: ფენოტიპური და გენოტიპური ნიშნები, ფსიქოლოგიური კრიტერიუმები, კულტურული მახასიათებლები და სხვ. კულტურული მახასიათებელი მოიცავს არამატერიალურ ფასეულობებს, კერძოდ, ენას, რწმენას, ტრადიციებს, ადათ-წესებს და ეს ყველაფერი თაობიდან თაობას გადაეცემა. კულტურული ელემენტები, ერთი მხრივ, განაპირობებენ ერის შიგნით სოლიდარობის განცდის გაძლიერებას, ხოლო, მეორე მხრივ, ხელს უწყობენ, ჯგუფის თითოეული წევრის მიერ საკუთარი თავის ასოცირებას ეროვნულ კულტურულ სიმბოლიკასთან. მეცნიერთა ნაწილი კულტურას ერის ყველაზე მნიშვნელოვან მახასიათებლად აღიარებს (Space, Place, Identity – part II).

იდენტობის მარკერების ფორმირება ხდება თანდათან და ერისთვის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს. თუმცა თაობიდან თაობაში ხდება ღირებულებათა გადაფასება და ტრანსფორმაცია სხვადასხვა ეპოქების თუ რელიგიების გავლენით. კიდევ უფრო დიდ სახეცვლილებას განიცდის იდენტობის მარკერები განსხვავებულ ეთნიკურ გარემოში, როცა აქტუალური ხდება ჯგუფის ან ინდივიდის გამიჯვნა „სხვებისაგან“, თუნდაც ხანგრძლივი თანაცხოვრების პირობებში. მაშინაც კი, როცა სხვადასხვა კუთხით კულტურული განსხვავებები ნაკლებად შესამჩნევი ხდება მომეტებული

ურთიერთობისა და მოდერნიზაციის საერთო პროცესის გამო, ეთნიკური იდენტობისა და თვითგამორკვევის პროცესები მაინც მეტ მნიშვნელობას იძენს. ისეთი შთაბეჭდილება რჩება, თითქოს რაც უფრო მეტად ემსგავსება ხალხი ერთმანეთს, მით უფრო მეტად განიხილავენ არსებულ განსხვავებებს (ერიქსენი, 2018:324).

ჩვენს მიზანს სწორედ ისტორიული ვითარების გამო თურქეთის რესპუბლიკის ფარგლებში, მოქცეული ეთნიკური ქართველების ხანგრძლივი დროით უცხო პოლიტიკურ-ეკონომიკურ და სოციალურ-კულტურულ გარემოში ცხოვრებისას იდენტობის შენარჩუნების ონტოლოგიური და პრაგმატული სტრატეგიების კვლევა წარმოადგენს.

მეთოდოლოგია: კვლევა ხორციელდებოდა რამდენიმე წლის განმავლობაში თურქეთის ტერიტორიაზე მცხოვრები ეთნიკური ქართველების სოფლებში. აქ წარმოებული საველე კვლევა-ძიების შედეგად შეგროვდა დიდძალი ემპირიული მასალა. მოვლენების ფიქსაციის დროს, მათი სუბიექტურ-რაოდენობრივ აღწერილობასთან ერთად ყურადღებას ვამახვილებდით ობიექტურ-ხარისხობრივ აღწერილობაზე. საველე სამუშაოების დროს ინფორმაციის შეგროვებისათვის გამოვიყენეთ დაკვირვებისა და ინტერვიუების მეთოდები. ინტერვიუები ფოკუსირებული იყო როგორც ცალკეული თემების გარშემო, კონცენტრირებული კონკრეტულ საკითხებზე, ასევე არასტრუქტურირებული, რაც დაგვეხმარა საკვლევი საკითხის შესახებ საერთო წარმოდგენის შექმნაში. მუშაობა მიმდინარეობდა როგორც ნახევრად ფორმალური - წინასწარგანსაზღვრული კითხვარით, ასევე თავისუფალი ინტერვიუებით. ნარატივები დაგვეხმარა საკითხის სიღრმისეულ კვლევაში, რადგან რეალობა ავთენტურად, მართებულად და სრულად შეიძლება რეკონსტრუირდეს არა მხოლოდ ობიექტურ ფაქტებზე, არამედ ადამიანთა მონათხრობზე დაყრდნობითაც. ინფორმაციის მოპოვების პარალელურად ჩატარდა კამერალური სამუშაოები - საველე მასალების დამუშავება და ანალიზი. გამოყენებული იქნა შედარებითი ანალიზისა და ისტორიულ-შედარებითი მეთოდები. შესწავლილი იქნა შესაბამისი სამეცნიერო ლიტერატურა მოცემულ თემაზე, რაც დაგვეხმარა კვლევასა და შესაბამისი დასკვნების გაკეთებაში.

ძირითადი ნაწილი: სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო საუკუნეების განმავლობაში წარმოადგენდა ოსმალთა ამოხრებელი დაპყრობების სარბიელს. ავტოქთონი მოსახლეობის ისტორიული საცხოვრისის დაპყრობისა და მე-19 საუკუნეში მუჰაჯირობის პროვოცირების შედეგად ქართველების დიდი ნაწილი თურქეთის ფარგლებში აღმოჩნდა. ეთნიკური ქართველების ოსმალეთში ინკორპორაციას ეროვნული ცნობიერების ტრანსფორმაციისა და ადგილობრივი მოსახლეობის გამუსლიმანებას გზით ახდენდნენ, მაგრამ მიუხედავად ამ მცდელობებისა, აქაურებმა შეძლეს ხანგრძლივი დროით უცხო გარემოში ცხოვრებისას შეემუშავებინათ საკუთარი კულტურის ერთგულების და დომინანტურ კულტურასთან შეგუების სტრატეგიები. პარალელურად, ბუნებრივია, განსხვავებულ ვითარებაში მოქცეული ეთნოკულტურული მემკვიდრეობა იცვლებოდა და ეგუებოდა ახალ რეალობას. ხდებოდა წინაპართაგან მიღებული ფუნდამენტური ღირებულებების სხვა ეთნოკულტურასთან ინტეგრირება, კულტურული მახასიათებლების გაცვლა, განსხვავებული გამოცდილებების გაზიარება, ყოფის ტრანსფორმაცია, მაგრამ, მიუხედავად ამ გავლენებისა და ტრანსფორმაციებისა, უცხო გარემოში მოხვედრილი ინდივიდებისა და ჯგუფებისათვის თვითგადარჩენის საშუალებად მოგვევლინა ეთნოკულტურის ელემენტები: ტრადიციები, რიტუალები, დღესასწაულები, ფოლკლორი, ოჯახური და საზოგადოებრივი ურთიერთობები, ტრადიციული ღირებულებები, ყველაფერი ის, რაც აყალიბებს პიროვნების ეთნიკურ იდენტობას და რაც თურქეთში მცხოვრები ეთნიკური ქართველების ისტორიულმა მეხსიერებამ შემოინახა.

მიუხედავად განსხვავებული დეფინიციების არსებობისა, ეთნოსს, ზოგადად, ახასიათებენ, როგორც საკუთარი თვითდასახელების, საერთო წინაპრის (წარმომავლობის), საზიარო ისტორიული მახსოვრობის, საერთო კულტურის ერთი ან მეტი განმასხვავებელი ელემენტის, საერთო ენის, სამშობლოს, მშობლიური მიწა-წყლის (ტერიტორიის) მქონე ერთობად, რომლის წევრებსაც, ელიტის დონეზე მაინც, გააჩნიათ სოლიდარობის გრძნობა ერთმანეთისადმი (სმითი 2008:27). შესაბამისად, ეთნიკური იდენტობა ამ მარკერებთან გარკვეულ თანაზიარობას გულისხმობს. ჩამოთვლილთაგან ყველა მარკერი მნიშვნელოვანია, მაგრამ თურქეთის ტერიტორიაზე მცხოვრებ ეთნიკურ ქართველთა ყოფა აჩვენებს, რომ ყველა ელემენტს როდი აქვს განმსაზღვრელი მნიშვნელობა და აუცილებლობა ეთნიკური იდენტობის განცდისათვის. მაგალითად, მიჩნეულია, რომ „ტერიტორიული იდენტობა

ადამიანის ეროვნული თვითცნობიერების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი კომპონენტია ამ ცნობიერების განვითარების ყველა საფეხურზე, იქნება ეს ნაციონალური თუ ეთნიკური იდენტობა“ (პატარიძე, 2009:105). მაგრამ, მიუხედავად იმისა, რომ თურქეთელ ქართველებს არ გააჩნიათ ეროვნული იდენტობის განმსაზღვრელი ერთ-ერთი მთავარი ელემენტი - საერთო ტერიტორია, მათ იპოვეს უცხო გარემოში საკუთარი იდენტობის შენარჩუნებისა და ხაზგასმის საშუალება - სხვა ეროვნული მარკერები: ენა, წეს-ჩვეულებები, გადმოცემები, ტრადიციები. მათ აქვთ საერთოს განცდა იმ ღირებულებებთან, რომლებიც ქართველთა თვითმყოფადობის საფუძველს წარმოადგენს: ქართულად მეტყველება, ეროვნული ცნობიერება/ქართველობის განცდა (ჩვენ გურჯები ვართ..... ჩვენი დედები გურჯები იყვენ..... ქართველები კაი ვართ, ქართველობა აქა არ გადატრიალებულა.....) და ერთობა ქართველ წინაპრებთან/საერთო წარმომავლობა (ჩვენი ანა-ბაბოი ბათუმიდან თურქიეში მოდენილან..... მაჭახლიდან მოსულან ჩვენი დიდვანები..... ჩვენი ძველებიც აქავრები არიან..... მე თურქის მოქალაქე ვარ, ისე გურჯი ვარ, ქართველი.....). თუმცა, საერთო ტერიტორიასთან, როგორც იდენტობის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს კატეგორიასთან დაკავშირებითაც უნდა ითქვას, რომ თურქეთში მცხოვრებ ქართველებში განსხვავებულია მიდგომები ამ საკითხის მიმართ. თუ მუჭაჯირ ქართველეთა შთამომავლებს, რომლებიც თურქეთის შიგა ტერიტორიებზე ცხოვრობენ და გააზრებული აქვთ ის, რომ ეს სხვა ხალხის საცხოვრისია, საქართველოს სახელმწიფო საზღვრის გასწვრივ მცხოვრებ ეთნიკურ ქართველებს არ დაუკარგავთ იმის განცდა, რომ მშობლიურ მიწაზე, წინაპართა საცხოვრისში აგრძელებენ ცხოვრებას და ეს მათი სამშობლოა. (საქართველო აქაა. თქვენ უნდა შემოგვიერთდეთ!..... ჩვენ აქაური მკვიდრი ვართ.....) ფატიჰ მედიან-ცვარიძე მასწავლებელი ართვინიდან იგონებს, რომ მის ბავშვობაში ფიქრობდნენ, რომ მათ მშობლიურ საქართველოში ქართველები კი არა, რუსულად მოსაუბრე ხალხი ცხოვრობდა და ქართველები მხოლოდ თურქეთში იყვნენ შემორჩენილი, რადგან ეგონათ, რომ მუჭაჯირობისას ქართველები ერთიანად თურქეთში გადაასახლეს, იქ კი რუსები დარჩნენ. პოსტსაბჭოთა პერიოდში საზღვარი რომ გაიხსნა და მიმოსვლა დაიწყო, უკვირდათ, რუსები კი არა, ქართველები ყოფილან, ჩვენს ენაზე მოლაპარაკეო (<https://kvirispalitra.ge>).

თურქეთში მცხოვრებ ეთნიკურ ქართველთა მაგალითი გვიჩვენებს, რომ ტერიტორიული ერთობა არაა ეროვნული იდენტობის მთავარი

განმსაზღვრელი. ტერიტორიული გახლეჩისა და ისტორიულ სამშობლოსთან კავშირის გაწყვეტის მიუხედავად, თურქეთელმა ქართველებმა შეძლეს ეთნიკური იდენტობის შენარჩუნება. რაც შეეხება ენას, იგი მართალია, ფიგურირებს ეთნიკური იდენტობის განსაზღვრისას ზოგადად და თურქეთის ქართველების ცნობიერებაშიც გურჯად იმას მიიჩნევენ, ვინც ქართულად ლაპარაკობს (გურჯიჯე ვიცით, ერთმანეთს გურჯუჯე ველაპარაკებით..... ერთმანეთთან გურჯუჯე ვხვართოფთ (ვლაპარაკობთ).....) მაგრამ ახალმა თაობამ, სხვადასხვა სუბიექტური თუ ობიექტური ფაქტორების ზეგავლენით ნაკლებად იცის ქართული (ღანჯები ვერ ხორათობენ..., იკარგვის ჩვენი ენა, ახლები აღარ ელტვიან გურჯიჯასა.....), მაგრამ საკუთარ თავს მაინც ქართველებად თვლიან, რადგან წინაპართა ტრადიციებს ინარჩუნებენ და სწორედ ეს მიჩნიათ საკუთარი ეთნიკური კუთვნილების მთავარ განმსაზღვრელ ფაქტორად. იმით გვაიმედებენ რომ გურჯულს „დეისწავლიან“, „გურჯიჯას აღარ დაჰკარგავენ...“ და მიუხედავად ენის არცოდნისა, მათ ქართულ ხასიათში ექვის შეტანას მტკივნეულად განიცდიან. ზოგ რეგიონში საერთოდ აღარ ლაპარაკობენ ქართულად, მაგრამ ჩვეულებები შენარჩუნებული აქვთ. ენა დაკარგულია, მაგრამ ტრადიცია ინახავს მათ ქართველობას. ამდენად, თურქეთის ქართველების იდენტობის განცდა უფრო მეტად ეფუძნება კულტურის ელემენტებს – ღირებულებებს, სიმბოლოებს, მითებსა და ტრადიციებს, რომლებიც ხშირად წეს-ჩვეულებებსა და რიტუალებშია კოდირებული.

ტრადიცია არის ის ღირებულება, რომელიც იძლევა უცხო გარემოში „სხვებისგან“ გამიჯვნის და ამ გზით იდენტობის შენარჩუნების საშუალებას. ამავე დროს ეს ეხება არა ცალკეულ ინდივიდს, არამედ მთელ ჯგუფს, რადგან ტრადიცია ინახავს ისტორიულ კოლექტიურ მეხსიერებას. ტრადიციის მეშვეობით „სხვებთან“ თანაცხოვრების პირობებშიც კი შესაძლებელია ემოციური კავშირის, კულტურულ–ისტორიული ერთიანობის შენარჩუნება მშობლიურ კულტურულ ღირებულებათა სისტემასთან, რომელშიც მოიაზრება საერთო ფასეულობები, რწმენები, წეს-ჩვეულებები, ქცევის ნორმები, ენა და ა.შ. (სმითი 2008:13). კულტურა არის სწორედ ის სისტემური მექანიზმი, რომლის მეშვეობითაც საუკუნეთა მანძილზე იდენტობრივი თვითიგიკურობა შესაძლებელი ხდება (კიკნაძე, 2009:7). ეთნიკური იდენტობის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მარკერის - ტრადიციის შენარჩუნება თვითგამოხატვის, მშობლიურ ეთნოსთან საკუთარი თავის ასოცირების საშუალებადაა ქცეული თურქეთელი ქართველებისათვის. ჩვენ

შევეცდებით წარმოვაჩინოთ ტრადიციის შენარჩუნების გზით როგორ ახერხებენ ისინი „სხვებისგან“ გამიჯვნას და მათთან თანაცხოვრების პირობებში ამ იდენტობის შენარჩუნებას.

აქ აქტიურად მოქმედებს სოციოკულტურული ანტითეზა: „ჩვენ - ისინი“, „თავისი - სხვისი“. ყველაზე მეტად კომპაქტურად მცხოვრებ ქართველებს აქვთ საკუთარი განსაკუთრებულობის საკმაოდ ნათლად გამოხატული განცდა. ეს განცდა ვლინდება მეტყველებასა (ასე ჩვენ ვიცით, ეს თურქებმა არ იციან..... მარტო ჩვენ ვაკეთებთ.... გურჯებმა ვიცით, თურქებმა გურჯებიდან დეისწავლეს..... ხოჯები გვიშლიან (რიტუალს) გიაურების არისო.....) და მოქმედებებში, უპირატესობის განცდაში (ჩვენ აქ ვერავინ ვერაფერს გაგვიბედავს,.....ჩვენა თურქიეში ვართ, ჰამა თუალებში ვერვინ ჩაქვხედავს...გურჯი ვართ, ჰამა ჩვენებურ ჰავას ვუკრავთ, მეტი ყიიმეთი (ფასი) გვაქ სხუა მილლეთში.....). მაგრამ უმთავრესი გამაერთიანებელი კატეგორია, რომელზეც აგებულია მათი თვითმყოფადობა არის ტრადიცია, რომელიც უცხო გარემოში იქცა არა მხოლოდ თვითგამოხატვის, არამედ ერთგვარად თვითგადარჩენის მექანიზმად.

მაინც რა არის ის ტრადიციები, რომლითაც თურქეთში მცხოვრები ქართველები „სხვებისგან“ ანსხვავებენ თავს. უპირველესად, ხასიათის თვისებად ქცეული ქართული ცხოვრების წესი, რაც ვლინდება ყოფით, ყოველდღიურ ტრადიციებში, ურთიერთდახმარებაში, მეზობელ-ნათესავის თანადგომაში, გაჭირვებულის „გაკითხვაში“, ლხინისა და ჭირის გაზიარებაში, ოჯახის სიწმინდისა და სიმტკიცის დაცვაში და სხვა. ხაზგასმით აღნიშნავენ, რომ თურქებისაგან განსხვავებულად ექცევიან ერთმანეთს (ასე ქართველები იჯებიან, თურქები არა....). შენარჩუნებული აქვთ ურთიერთდახმარების ისეთი ფორმა, როგორცაა ნადი. დღეს ნაკლებად შეხვდებით აქაურ ქართველებში დიდ სამიწათმოქმედო ნაღს, მაგრამ ურთიერთდახმარების ტრადიცია მტკიცედ აქვთ შენახული და ერთმანეთს სიამოვნებით „ეშველებიან“ სხვადასხვა საქმიანობის დროს. განსაკუთრებით ქალები, რომლებიც ერთად ჩეჩავენ და რთავენ მატყლს, ხარშავენ ბეთმეხს, ამზადებენ დიდი რაოდენობით ფიდეებს იაილადან წამოსვლისას, რათა ისევ ბარში დარჩენილ თანასოფლელებს, მეზობელ-ნათესავებს დაურიგონ უსასყიდლოდ.

ასევე ურყევ ტრადიციად შემორჩათ თურქეთის ქართველებს ოჯახის სიწმინდის დაცვა. სოფლად დღემდე შეინარჩუნეს ცხოვრების ტრადიციული წესი, ოჯახის სტრუქტურა, მოვალეობების განაწილება, კავშირი

წინაპრებთან. ყველაფრის საფუძვლად თვითონვე ქორწინების „სიწმინდის“ - მონოთეიკური ქორწინების წესის დაცვას მიიჩნევენ (დაქორწინებიან გურჯინა ითხუო და ლაპარიკი არ გედერევა, ოჯადი გურჯი დარჩება.... დედაც გურჯი მყავან და მამაც, იმითვინ ვიცი გურჯიჯე.....` თუ ახლობლები დაქორწინდებიან, სახადი გამოა....) (ფუტკარაძე 1993:178). ფლორიდის უნივერსიტეტის პროფესორი პოლ ჯ. მაგნარელა, რომელმაც შეისწავლა თურქეთში მცხოვრებ ქართველთა ასიმილაციის პროცესები, აღნიშნავს, რომ ქართველები უპირატესობას ანიჭებენ ქართველებზე ქორწინებას. მათში კატეგორიულადაა აკრძალული ბიძაშვილ-მამიდაშვილებზე ქორწინება და შორეულ ნათესავებთან შეუღლებასაც არ ხვდებიან დიდი მოწონებით. ამის გამო ქართველების უმეტესობა ამავე მხარის სხვა სოფლებში მცხოვრებ ქართველებზეა დაქორწინებული. თუმცა რაც დრო გადის სულ უფრო ჭირს ამ წესის დაცვა და შერეულმა ქორწინებებმაც იმატა, თუმცა, უპირატესობას მაინც ქართველზე დაქორწინებას ანიჭებენ (მაგნარელა, 2005).

გარდა ამისა, ქართველებში (განსაკუთრებით სოფლებში) ბოლო დრომდე თითქმის მთლიანადაა დაცული საქორწინო ციკლის ყველა ეტაპი ელჩობიდან (მაჭანკლობიდან) სადილის მიტანამდე. ყველა ეტაპი აჭარაში გავრცელებული საქორწინო ტრადიციების ანალოგიურია (ჩელებაძე, 2009; მგელაძე, 2013).

ქართველთა ეროვნული იდენტობის ერთ-ერთ მარკერად ქართული სამზარეულო მიიჩნევა. ბუნებრივია, ტრადიციულ სამზარეულოს თავისი კვალი დააჩინა ადგილობრივმა კვების კულტურამ, მაგრამ თურქეთში მცხოვრებმა ქართველებმა მაინც კარგად შემოინახეს ქართული კულინარიის ფესვები და კარგად შეინარჩუნეს ქართული სამზარეულოს ტრადიციები, კერძები, მათი მომზადების ტექნოლოგია, ზოგადად, ქართული გასტრონომიული კულტურა. ამაცობენ კიდევ, ესა თუ ის კერძი მატან გავრცელდა და დამკვიდრდა თურქების ყოფაში (ჩვენ ვიცით...თურქებს ჩვენ ვასწავლეთ....).

თურქეთში მცხოვრებმა ქართველებმა შეინარჩუნეს ქართველთა ტრადიციული ყოფისათვის დამახასიათებელი თითქმის ყველა საყოფაცხოვრებო და საოჯახო ტრადიცია, ხალხური აგრარული კალენდარი და მასთან დაკავშირებული ტრადიციული დღესასწაულები და რიტუალები. თავდაპირველი სახე შენარჩუნებული აქვთ ისეთ წეს-ჩვეულებებს, როგორცაა, ზიარეთობა, შუამთობა, კანულის გაღება, ხარმანობა, შვიდ-მაისობა, ცხრამარტობა, ამინდის მართვის რიტუალები, სახლის

მშენებლობასთან დაკავშირებული მაგიურ-რელიგიური რიტუალები (სადირკველში სხვადასხვა მაგიური ნივთის ჩაგდება, შესაწირავი, ზაირადის აღმართვა, ნადი) და სხვ. განსაკუთრებულ ინტერესს იმსახურებს მთის საზაფხულო დღესასწაული - ფესტივალი, რომელსაც აქ მარიობის ან ყადიობის სახელით მოიხსენიებენ. ეს არის ბერიკაობის უძველესი ქართული დღესასწაულის ნაირსახეობა, რომელიც უხვად შეიცავს მთიან აჭარაში გავრცელებული საზაფხულო დღეობის - შუამთობის ისეთ ელემენტებს, როგორცაა: ხარების შერკინება (ხარების ჭედვა//ჭედობა), კარდაკარ ჩამოვლა სანოვავის შეგროვების მიზნით, ფერხულობა, სიმღერები, ცხენების ჭენება//ხტუნაობა, შაირობა. ცეკვები (სამობა), სიმღერები და შაირები თან ახლდა აქაურთა ცხოვრების ყველა მხარეს. (მაღაცმაძე, 2014; მაღაცმაძე, 2017).

მართალია, მათი დიდი ნაწილი თითქმის უცვლელი, არქაული ფორმით შეინარჩუნეს თურქეთში მცხოვრებმა ქართველებმა, მაგრამ ზოგიერთმა, ბუნებრივია, სხვადასხვა სუბიექტური თუ ობიექტური ფაქტორების ზეგავლენით ძლიერი ტრანსფორმაცია განიცადა. ტრანსფორმაციის პროცესები რამდენიმე მიმართულებით განვითარდა:

- ტრადიციების ნაწილის თავდაპირველი დანიშნულება ისლამის ზეგავლენით მივიწყებულია და დღემდე მხოლოდ თაობიდან თაობაზე გადაცემის გზითაა მოღწეული. აქაურებს, უმეტესწილად, აღარ ახსოვთ არა მხოლოდ ამა თუ იმ რიტუალის არსი და მნიშვნელობა, არამედ, მივიწყებულია ის რწმენა-წარმოდგენებიც, რასაც ეს რიტუალები ეფუძნება. მუსლიმური ელემენტების შეჭრის გამო შეიცვალა წეს-ჩვეულების გააზრება, ფუნქცია, ტრანსფორმირდა შესრულების ფორმები, მკრთალი გადმონაშთის ან ფრაგმენტების სახითაა შემონახული. მაგალითად, ლაზარობა, რომელიც ამინდის მართვის უძველესი ჩვეულებაა დღეს მხოლოდ საბავშვო თამაშობის სახითაა შემორჩენილი (ლომთათიძე, 2012).

- თურქული ყოფისათვის დამახასიათებელ რიტუალებთან შერწყმულია ქართველთა უძველესი მსოფლმხედველობის ამსახველი არქაული ელემენტები. მაგალითად, ხიზირელიასის//ხიდირელეზის დღესასწაული მუსლიმ ხალხებში ფართოდ გავრცელებული საგაზაფხულო ციკლის დღესასწაულია, რომელიც წმინდა ილია წინასწარმეტყველს - ხიზირ ელიას - მხსნელ ელიას ეძღვნება. ხიდირელეზი ნაყოფიერებისა და სიუხვისათვის განკუთვნილი დღესასწაულია და მისთვის დამახასიათებელია ნაყოფიერების გამომწვევი რიტუალები, სარიტუალო ცეცხლის (კოცონების) დანთება და მის გარშემო ცეკვა-თამაში, სარიტუალო პურების მომზადება და

სხვ. ამ დღესასწაულს თურქეთში მცხოვრები ეთნიკური ქართველებიც აღნიშნავენ, ოღონდ, თურქებისაგან განსხვავებით, მას შეერწყა ქართული ეთნოგრაფიული სინამდვილისათვის დამახასიათებელი ისეთი მომენტები, რომლებიც ქართველთა არქაულ რწმენა-წარმოდგენებს ასახავს და დღეს საქართველოს ბევრ კუთხეში ფაქტიურად აღარაა შემონახული. მაგალითად, ბერიკაობა-ყეენობის ისეთი კომპონენტი, როგორცაა საქანელაზე ქანაობის ჩვეულება, ბუნების აღორძინების ვეგეტაციურ დღესასწაულის “ვარდობისაი”-ს ელემენტები, წარმატებების “დასაბევებლად” სურვილების ჩათქმა, წყლისათვის იღბლის შეხვეწება და სხვ. რაც თავად აჭარაში აღარ ფიქსირდება, მაგრამ აქედან თურქეთში გადასახლებულების მეხსიერებას კარგად შემოუნახავს და ხიდირელეზის დღესასწაულის კომპონენტებად უქცევია. აქაურმა ქართველებმა ისიც კარგად იციან, რომ „ეს ადეთი გურჯულია, თურქებმა მემრე გეიგონეს“ (ლომთათიძე, 2010).

▪ შეიძლება წეს-ჩვეულება დამახასიათებელი იყოს ორივე კულტურისათვის, ქონდეს თურქული სახელწოდება ან ტექსტი, ან სულაც ისლამურ ტრადიციას იმეორებდეს, მაგრამ შინაარსით ქართულია ან შევსებულია ქართული ელემენტებით. მაგალითად, ზიარეთობა, რომელიც აჭარისა და მესხეთისათვის დამახასიათებელი რიტუალია. საქართველოში ზიარათი, ზიარეთი - უკაცურ ადგილებში, განსაკუთრებით მთის წვერებზე აღმართული საქრისტიანო ნიშანი, ნაგებობა, ეკლესია ან ქვის ჯვარია, სადაც მოსახლეობა დღეობას იხდიდა და სალოცავად მოდიოდა (ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, 1974). ზიარეთობა ფართოდაა გავრცელებული როგორც მთელ ისლამურ სამყაროში, ასევე, თურქეთში მცხოვრებ ქართველებში, მაგრამ ისლამის მიმდევრებისთვის ზიარეთობა წმინდანების, წინასწარმეტყველების, იმამების, შეიხების საფლავებზე მოსალოცად წასვლა და ყურანიდან სურების წაკითხვაში გამოიხატება, მაშინ, როცა თურქეთის ქართველებისთვის ზიარეთობა მთაში წმინდა ადგილებზე გასვლის ტრადიციას, რომელსაც, მართალია, დღეს წმინდანთა „მეზირებს“ - საფლავებს უკავშირებენ, მაგრამ კარგად ახსოვთ, რომ ადრე ამ ადგილებში ქრისტიანული სალოცავების ნაშთები ყოფილა (ჩოხარაძე, 2015). აქ ეკლესიის ნანგრევებისა ან საჯვარეების არსებობას ჯერ კიდევ ნიკო მარი და ექვთიმე თაყაიშვილი ადასტურებდნენ (მარი, 2012; თაყაიშვილი, 1991). ამასთან, ზიარეთზე ასულ ქალებს თითქმის ბოლო დრომდე აჰქონდათ აქ თავიანთი ხელით ჩამოქნილი თაფლის სანთლები, ქვებზე ანთებდნენ, ლოცულობდნენ, ღამით აქვე, ქვებზე იძინებდნენ და სწამდათ, რომ სიზმარში ღვთისმშობელი

ან წმინდანი გამოცხადებოდათ და ავადმყოფობისგან განკურნების ან პრობლემიდან გამოსვლის გზას ასწავლიდა. დღეს, რა თქმა უნდა, ქრისტიანობასთან ამ რიტუალის კავშირის კვალი წაშლილია, მაგრამ იგი არც მუსლიმანურ ზიარეთობას გავს. თურქეთის ქართველები დღეს ზიარეთობაზე უფრო მეტად სასურველი ამინდის გამოთხოვის მიზნით მიდიან და საკლავს წირავენ. ამ ელემენტით თურქეთის ქართველებში შემონახული ზიარეთობა მეტ მსგავსებას ავლენს აჭარაში გავრცელებულ ამინდის გამოთხოვის რიტუალთან, რომელსაც, ასევე, მაღალ მთებში ქვაკაცებთან იხდიდნენ.

- ზოგიერთი რიტუალის ბევრი მომენტი თურქეთელ ქართველებში უკეთაა შემორჩენილი, ვიდრე საქართველოში. მაგალითად, დოვლათის, ნაყოფიერების, სიუხვის, შვილიერება-გამრავლებისათვის განკუთვნილი რელიგიურ-საკულტო ხასიათის დღესასწაული ფადიკო, რომელიც აჭარაში გართობა-თამაშობის სახითაა მხოლოდ შემორჩენილი და არქეტიპს ძალიანაა დამორბეული, თურქეთელ ქართველებში რიტუალის სახითაა შემონახული და დღესაც ასრულებენ ახალ წელსა და შუამთობის/მარიობის დღესასწაულზე. აქაურებმა ისე სრულყოფილად შემონახეს რიტუალის ყველა მომენტი, რომ ამის მიხედვით შესაძლებელი ხდება ფადიკოს რიტუალის არქაული არქეტიპის აღდგენა. ამდენად, თურქეთში მცხოვრები ქართველების ყოფაში შემონახული მრავალი ელემენტი დამატებით ეთნოგრაფიულ მასალას იძლევა ქართველთა არქაული რწმენა-წარმოდგენების უძველესი პლასტების აღდგენისათვის (ლომთათიძე, 2013).

დასკვნა: ამგვარად, ტრადიცია კულტურული მემკვიდრეობის განსაკუთრებული ფენომენია, რომელიც უცხო გარემოში მცხოვრები ინდივიდისათვის მშობლიური ერისადმი კუთვნილების მთავარ საზომად იქცევა. თურქეთში მცხოვრებმა ეთნიკურმა ქართველებმა სწორედ ტრადიციების შენარჩუნებით შექმნეს ის ერთგვარი კულტურული მიკროკოსმი, რომელიც მათ თავს მშობლიური ერის ნაწილად, მისი ტრადიციული ღირებულებების მატარებლად აგრძნობინებს. ამიტომაც თურქეთში მცხოვრებმა ეთნიკური ქართველები განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებენ არა მხოლოდ „ქართველობის“ ძირითადი მახასიათებლების შენარჩუნებას, არამედ ეთნიკური კუთვნილების გამოხატულებად მიიჩნევენ ტრადიციების ერთგულებას. ქართული წეს-

ჩვეულებები მათი თვითიდენტიფიკაციის საშუალებად იქცა, რადგან სწორედ ტრადიცია ინახავს კოლექტიურ, ისტორიულ მეხსიერებას, აძლევს ინდივიდს ან ჯგუფს რომელიმე ეთნოსისათვის თავის მიკუთვნების შესაძლებლობას. ამდენად, ტრადიციის ერთგულება ერისადმი კუთვნილების, ეთნიკური იდენტიფიცირების მნიშვნელოვან მარკერს წარმოადგენს ზოგადად და, განსაკუთრებით უცხო გარემოში მოხვედრილი ჯგუფისა და ინდივიდისათვის. ამიტომაც აღმოჩნდა ტრადიცია ის მთავარი ღირებულება, რომლის გარშემოც და რომლის მეშვეობითაც არიან გაერთიანებული თურქეთელი ქართველები, რითაც ინარჩუნებენ მშობლიურ ეთნოსთან როგორც კულტურულ–ისტორიულ, ასევე, ემოციურ კავშირს და რაც ათქმევინებთ „ჩვენი სისხლი ერთი სოისაა, და-ძმები ვართ ერთმანეთისა“ (ფუტკარაძე, 1993).

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ერიქსენი, 2018: – ერიქსენი თ., მცირე ადგილები, ვრცელი საკითხები, შესავალი სოციალურ და კულტურულ ანთროპოლოგიაში, თბ., 2018.
2. თაყაიშვილი, 1991: – თაყაიშვილი ე., სამუსულმანო საქართველო, ქართული ემიგრანტული ლიტერატურა დაბრუნება, ტ. I, თბ., 1991.
3. კიკნაძე, 2009: – კიკნაძე ზ., ქართლი გაქრისტიანების გზაზე, ადამიანი და სიწმინდეები, თბ., 2009.
4. ლომთათიძე, 2010: – ლომთათიძე თ., თურქეთის ქართველებში შემონახული ერთი ქართული ტრადიციის შესახებ, ტაო-კლარჯეთი, I, თბ., 2010.
5. ლომთათიძე, 2012: – ლომთათიძე თ., აგრარული კულტმსახურების ტრადიციული ელემენტები თურქეთის ქართველთა ეთნოგრაფიულ ყოფაში, ტაო-კლარჯეთი, II თბ., 2012.
6. ლომთათიძე, 2013: – ლომთათიძე თ., თეატრალური სანახაობების გენეზისისათვის აჭარაში (ფადიკო), ხელოვნებათმცოდნეობითი ეტიუდები, თბ., 2013.
7. მალაყმაძე, 2014: – მალაყმაძე რ., ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის კომპლექსური ექსპედიცია შავშეთ-იმერხევში, ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის შრომები, X, ბათუმი, 2014.
8. მალაყმაძე, 2017: – მალაყმაძე რ., სამეცნიერო მივლინება დევსქელის ხეობაში, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ეთნოლოგიის პრობლემები, V, ბათუმი, 2017.
9. მარი, 2012: – მარი ნ., შავშეთსა და კლარჯეთში მოგზაურობის დღიურები, ბათუმი, 2012.

10. მგელაძე, 2013: – მგელაძე ნ., ქორწინება და საქორწინო ტრადიციები თურქეთის შავიზღვისპირეთის ქართველ მუჰაჯირებში (ორდუსა და სამსუნის გუბერნიებში), ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ქართველოლოგიის ცენტრის კრებული, ტ. VII, ბათუმი, 2013.

11. პატარიძე, 2009: – პატარიძე ლ., პოლიტიკური და კულტურული იდენტობანი IV-VIII სს-ის ქართულ ერთობაში: "ქართლის ცხოვრების" სამყარო, თბ., 2009.

12. სმითი, 2008: – სმითი ე. დ., ნაციონალური იდენტობა (თარგმნა ლელა პატარიძემ), თბ., 2008.

13. ფუტყარაძე, 1993: – ფუტყარაძე შ., ჩვენებურების ქართული, წ. I, ბათუმი, 1993.

14. ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, 1974: – ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, წ. 1, (შემდ. ალ. ლლონტი), თბ., 1974.

15. ჩელებაძე, 2009: – ჩელებაძე ნ., შენი (ცივაძე) ჰ., ერთი საქორწინო ტრადიციის შესახებ თერმეს (თურქეთი) ქართველებში (ეთნოგრაფიული მასალების მასალების მიხედვით), სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო მეზობელ სახელმწიფოთა გეოპოლიტიკური ინტერესების კონტექსტში. ბათ., 2009.

16. ჩოხარაძე, 2015: – ჩოხარაძე მ., ხანძთა და „ათორმეტ სავანეთა“ მხარის ძველი სალოცავები, ბათუმი, 2015.

17. https://www.tsu.ge/data/file_db/faculty_social_political/Space,%20Place,%20Identity%20-%20part%20II.pdf

18. <https://kvirispalitra.ge/article/97891-kartveloba-bediscerasavit-sul-tan-damdevs/>

19. <https://www.chveneburi.net/ka/turqetsi-mcxovrebi-qartvelebis-asimilacia-situaciis-kvleva-makale.39.html>